

УДК 123:316.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.53.2>

ФЛУКТУАЦІЇ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Зоя Агаманюк

*Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», кафедра філософії,
соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
бул. Старопортофранківська, 26, 65020, м. Одеса, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7299-409X>*

В статті розглянуто свободу як здатність здійснювати правильний вибір та діяти за власною волею, що насамперед залежить від змісту внутрішнього духовного світу людини. Свобода для особистості – це, насамперед, можливість здійснювати вибір, нести за нього відповідальність. Мета статті – дослідження флуктуацій свободи особистості в сучасному суспільстві. Наше дослідження стосується насамперед соціально-філософського поля екстраполяції. Ми зібрали визначення флуктуації у різних науках. Передумовою для використання теорії соціальної самоорганізації для нас стала думка про те, що соціальні, культурні і психологічні явища тісно пов'язаними один з одним через орієнтацію на процеси соціальної самоорганізації, які виникають через нелінійність соціального простору і в яких мотивація людської поведінки часто має витoki за межами його свідомого контролю. В історії соціально-філософської думки осмислення спрямованості соціальних процесів представлено двома діаметрально протилежними точками зору – прогресистською (еволюційною) і антипрогресистською (антиеволюційною) установками. Концентруючи увагу на еволюції складноорганізованих систем, розкриваючи механізми виникнення нового, синергетика пропонує науковому співтовариству розуміння розвитку, яке здійснюється як «порядок з хаосу». Соціальна система при соціокультурних трансформаціях є нестабільною. Ми уявляємо флуктуацію як коливання соціокультурного середовища, викликане зовнішніми та внутрішніми, латентними її факторами і тому непередбачуване і непрогнозоване за своєю суттю. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві стають постійними, бо суспільство швидко, часто безсистемно, трансформується, змінюючи все навколо себе. Діалектика набуття свободи особистістю та розвитку соціальної системи, знаходить своє відображення не тільки у позитивних, але й в негативних стереотипах необхідностей, у єдності змінного та стійкого, динамічного та стабільного. Боротися з проявами негативних стереотипів – це максимально повно виявляти суспільний демократизм, що дозволить отримати найкращий результат для вільного удосконалення особистості.

Ключові слова: свобода, свобода особистості, суспільство, флуктуації, соціокультурні флуктуації, соціальна самоорганізація, синергетика.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство ставить перед собою завдання формування такої особистості, яка здатна організувати стихійність буття в свідомо детермінуючий процес, здатна бути творцем буття навколо себе і надавати йому сенсу, вдосконалюватися і внутрішньо рости. Отже, від стереотипів необхідностей до життєвого сенсу, до свободи – шлях нелегкий, але однозначно необхідний.

Передумовою для використання теорії соціальної самоорганізації для нас стала думка про те, що соціальні, культурні і психологічні явища тісно пов'язаними один з одним через замкнутість на процеси соціальної самоорганізації, які виникають через нелінійність соціального простору і в яких «мотивація людської поведінки часто має витoki за межами його свідомого контролю». Тобто існує принципова відмінність між соціальною організацією і соціальною самоорганізацією, яка проявляється в тому, що в цих процесах задіюються різні психологічні підстави.

Аналіз наукових джерел і публікацій. В історії соціально-філософської думки осмислення спрямованості соціальних процесів представлено двома діаметрально протилежними точками зору – прогресистською (еволюційною) і антипрогресистською (антиеволюційна) установками. Кожна дає обґрунтування відповідної позиції, виявляє критерії прогресу або призводить неспростовні аргументи на користь безперервної деградації суспільства. Осмислення соціальних процесів через дихотомію «прогрес – регрес» зберігалося фактично до другої половини ХХ століття, коли стала очевидною обмеженість і наукова неспроможність такого протиставлення. Своєрідну альтернативу цим двом настановам становить так звані циклічні моделі розвитку (О. Шпенглер, А. Тойнбі, К. Ясперс, П. Сорокін). Однак зростання їх наукової популярності сприяло заперечення історії як єдиного процесу розвитку людства і визнання тільки численних соціокультурних «вогнищ», які постійно змінюють регіон локалізації. Сучасна соціально-філософська думка поступово звільняється від категоричного твердження або заперечення прогресу. На зміну понять «прогрес – регрес» приходять більш «оціночно нейтральні» поняття, такі як «зміна», «еволюція». Поява в 80-90-х роках ХХ століття робіт Е. Тоффлера, Р. Нерола, Ф. Фукуями, Е. Янча та ін. Це тільки змінило лексику соціального пізнання, але активувало пошук нових моделей соціального розвитку. Сучасний образ соціальної реальності – хаотизованої, багатовимірної – максимально наближається до образу нестабільного, самоорганізованого світу, який складається в синергетиці (теорії самоорганізації). Концентруючи увагу на еволюції складноорганізованих систем, розкриваючи механізми виникнення нового, синергетика пропонує науковому співтовариству розуміння розвитку, яке здійснюється як «порядок з хаосу». На думку української дослідниці І. Доннікової, дослідження різноманіття соціокультурного розвитку має супроводжуватися додержанням ентропійних соціальних процесів [1].

Мета статті – дослідження флуктуацій свободи особистості в сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Ми зібрали визначення флуктуації у різних науках. Зокрема, І. Пригожин вважав флуктуацію випадковим відхиленням параметрів стану системи від її середніх величин [2]. На його думку, флуктуації це такі коливання, які можуть мати значний вплив на трансформацію системи і навіть можуть зумовити її еволюцію. Для вимірювання флуктуацій зазвичай враховують або відхилення від середніх значень по миттєвим станів на даному часовому інтервалі, або відхилення від найбільш ймовірних значень, які можуть прийматися цими параметрами. У будь-якій відкритій системі, в якій відбувається матеріально-інформаційно-енергетичний обмін, реєстрація миттєвих станів системи показала наявність відхилень від середніх значень макроскопічних змінних станів. Такі відхилення виникають в системі спонтанно, незалежно від зовнішнього середовища. Представники синергетики вважають, що флуктуації – це коливання можуть виникати як у зовнішньому середовищі, так і в самій системі [1]. У квантовій механіці флуктуації вважають випадкові відхилення від середнього значення фізичних величин, що характеризують систему з великого числа частинок; викликаються тепловим рухом частинок або квантово-механічними ефектами [4]. Представники системного аналізу флуктуаціями вважають циклічні зміни в екосистемах під впливом циклічних процесів – часу доби, сезонів року, фаз місяця тощо [6]. У теорії циклічності флуктуації – випадкове відхилення миттєвих значень величин від їх середніх значень, показник хаотичності процесів на мікрорівні системи [8]. У теорії систем флуктуації – мікроскопічні зміни в системі, які не призводять до макроскопічних змін в станах, близьких до нерівноваги, проте впливають на еволюцію системи в разі виходу її на «біфуркаційних рівень» [11].

Як відзначено українським дослідником Є. Р. Борінштейном, «соціокультурна трансформація України в перехідний період є складним процесом, в якому суперечливо сходяться і переплітаються протилежні за своїм змістом і направленістю тенденції і напрями як спадкоємного, так і опозиційного характеру, притаманні періоду медіації, при якому біфуркація надто розтягнулася в часі, породжуючи нові системні латентні зв'язки» [2, с. 189]. Автор підкреслив нестабільність соціальної системи при соціокультурних трансформаціях. Ми звернулися до терміну «флуктуація», для того, щоб дослідити як незмінна цінність сучасного суспільства – свобода – впливає на суспільні трансформації. Це дозволить поглянути на проблему під ще одним кутом зору.

Українська дослідниця Крюкова О.І. зазначає, що нециклічні зміни систем можуть бути як зворотними, так і незворотними. До незворотних змін можна віднести їх антропогенну трансформацію. Але і подібні трансформації часто бувають зворотними. Зокрема, з припиненням дії фактору, що викликав трансформацію тієї чи іншої екосистеми, її стан часто повертається до вихідного стану [7, с. 53–57]. Флуктуації, згідно з моделями синергетики, виконують три основні функції. По-перше, вони можуть виступати як нейтральний фон, незначні відхилення параметрів системи від її середніх значень, або ж як врівноважене мерехтіння всієї маси зовнішніх перешкод і внутрішніх шумів системи, що не вносять в систему помітних відхилень. Таким чином, навіть великі флуктуації, які не перевищують деякого порогового значення, «гасяться» всією рештою маси «спокійних» складової системи. В умовах соціокультурних трансформацій підвищення критичності зовнішньополітичного впливу (війна з росією) переважна більшість національних політичних, економічних, соціальних інститутів можуть нормально функціонувати. Але в разі, коли система з хаотичним станом отримує з середовища досить велику кількість свіжої енергії, народжуються великомасштабні флуктуації макроскопічного рівня, які мають можливість змінити саму систему (незадоволеність боротьбою з коронавірусом, ціновою політикою, несправедливими судовими рішеннями, резонансні політичні переслідування) [4]. Під гаслами боротьби з пандемією суттєво порушуються права особистості на свободу в Україні і в світі. Здавалося б, ХХІ століття, а людина стає жертвою свавілля держави. З одного боку існують обмеження на пересування, подорожі, відвідування рідних, різноманітних розважальних закладів. А з другого боку, держава сама терпить поразку у боротьбі з ковідом, не може забезпечити повноцінну допомогу хворим, підтримати тих, хто втратив роботу в кризовий період, провести вакцинацію (програє у інформаційній війні з антивакцинаторами).

По-друге, флуктуації можуть відігравати роль джерела нового стану. Вони можуть змінити різницю енергетичних потенціалів, завдяки яким система здійснює обмін із зовнішнім середовищем. Якщо перевищено поріг чутливості системи, вплив окремої флуктуації робиться відчутним і здатним при сприятливих обставинах розхитати систему і змінити її початковий стан. Розкачати і змінити систему можна трьома способами: 1) змінити енергетичні потенціали метаболічних потоків системи; 2) змінити інформаційну впорядкованість реалізації енергетичних потенціалів (маються на увазі зміни інформаційного коду); 3) блокувати синергетичні зв'язку (зокрема, блокувавши комунікаційні канали / або відносини (зв'язку) між підсистемами) [1]. Здатність до самоорганізації була вироблена в недостатній мірі і суспільство делегувало цю здатність державі, а воно відразу ж позбавивши людину свободи. Важливу роль в цьому процесі відіграв Інтернет, який зробив менш важливою необхідність безпосередніх особистих контактів, вивівши особистість в дистанційне середовище. Порушилася звична модель соціалізації особистості, змінилася роль агентів соціалізації. Агенти первинної соціалізації батьки були замінені Інтернетом та іншими засобами масової комунікації і це призвело до схильності особистості масовому

психозу. Як показала легкість введення обмежень і розвиток панічних настроїв, соціалізація особистості в контексті протистояння масової істерії була успішною [3, с. 3–5].

По-третє, флуктуація може грати роль «спускового гачка», або «останньої краплі», коли в системі, вже досягла високого ступеня нерівноважності і нестабільності, потенційно готової до стрибка, пуск миттєво ініціюється виникненням збуренням. Саме воно може послужити приводом до згаданої зміни потенціалів, що забезпечує життєздатність системи. Продемонструємо це на прикладах пандемії коронавірусу. На нашу думку, пандемія стала не чим іншим, як відключенням «сигнальної системи» зворотних зв'язків, що підтримує безпечні режими функціонування системи. Обмежувачем такої системи є ступінь глобалізації світу та міра свободи в освоєнні природи. Зниження рівня всезагальної відповідальності за долю людства (є аналогом сигналів про втому організму (в біології)). Такі сигнали зазвичай передують швидкого наступу хвороби (кризи). Останні передбачають необхідність знизити активність (відпочити) через трансформацію або перехід на більш ефективні моделі організації життя людини, але цього не сталося.

Для протидії негативним флуктуаціям в соціокультурному середовищі необхідно розвивати певні властивості систем, що відповідають за її безпеку, а саме: «витривалість (здатність зберігати свої функціональні можливості); толерантність (здатність сприймати різні параметри середовища); резистентність (здатність протистояти негативним факторам середовища); стійкість (здатність підтримувати свою життєздатність); еластичність (здатність відновлювати свої функціональні можливості)» [9].

Проблема соціокультурних флуктуацій досліджувалася П. Сорокіним. У центрі уваги П. Сорокіна завжди знаходилися людина, суспільство і культура. Проблему культурних змін Сорокін розглядав найбільш ґрунтовно. Його робота «Соціальна та культурна динаміка» була спрямована на вивчення соціокультурних процесів і зав'язків, які залишаються незмінними всюди і завжди або повторюваних в часі і просторі або в часі і в просторі ритмів флуктуацій, осциляцій, «циклів» та їх періодичність.

П. Сорокін, виділив три типи культури: 1. Ідеаціональний тип – характеризується розумінням реальності як нематеріальної, нечуттєвої сфери, однак він має в своїй основі духовні потреби, має високий ступінь їх задоволення. Переважає «істина віри». 2. Емоційний (сенситивний) тип – сприймає реальність як матеріальне утворення, переважає «істина почуттів». 3. Ідеалістичний тип – змішаний, проміжний між ними тип, де «людськими умами керуватиме істина розуму». Тип культури визначається панівним світоглядом, вираженим в праві, мистецтві, філософії, науці, релігії і структурі суспільних відносин, радикальне перетворення і зміна яких відбуваються в результаті криз, воєн, революцій [11].

Соціокультурні флуктуація, за П. Сорокіним, процес, що повторюється в соціальному і культурному житті і в людській історії. Відповідно, згідно з П. Сорокіним, культурні системи змінюють одна одну тому, що кожна з них неповна, обмежена. У початковій фазі розвитку, коли культура охоплює лише невелику частину суспільства, вона адекватна реальності, експансивна, енергійна, глибока. У міру свого поширення вона втрачає запас сил, стає млявою, поверхневою і, врешті-решт, відторгається. Потім процес повторюється, але вже з іншої культурної системою [11]. Сучасна культура в її перезрілій чуттєвій стадії, саме зараз знаходиться напередодні переходу, на початку зміни типу суперсистеми, можливо вона буде узгоджена з історичними тенденціями, що спостерігаються, буде ідеаціональною, але можливо, що тенденції, будуть порушені, і наступна фаза буде ідеалістичною. У будь-якому випадку, попереду колосальні історичні зміни і потрясіння [11].

Ми уявляємо флуктуацію як коливання соціокультурного середовища, викликане зовнішніми та внутрішніми, латентними її факторами і тому непередбачуване

і непрогнозоване за своєю суттю. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві стають постійними, бо суспільство швидко, часто безсистемно, трансформується, змінюючи все навколо себе.

Згідно з позицією уже вище згаданого П. Сорокіна, процес флуктуації соціокультурної системи проходить через ряд послідовних етапів: дезінтеграція – криза – мобілізація сил – новий соціокультурний порядок. Катаклізми, на думку науковця, є наслідками дезінтеграції чуттєвої культури – моральних, правових та інших цінностей, які перш за все контролювали поведінку людей. Вихід з-під їхнього контролю призводить до того, що індивіди починають, головним чином, керуватися своїми біологічними потребами, пристрастями і прагненнями [11]. У цих умовах загострюється боротьба за існування, сила стає правом, революція і інші форми міжлюдських конфліктів спалахують в кричущому масштабі. Сорокін особливу увагу приділяє природі кризи. Занепад відбувається двома шляхами: (а) шляхом виродження вільних інститутів, цінностей і ідеології в «примусових і шахрайських монстрів»; (б) шляхом зростаючого знецінення колишніх інститутів, цінностей і ідеологій. Конкретно це виражається в тому, що на тлі урочистих декларацій рівних прав усіх громадян на життя, свободу, пошуки щастя в реальному житті надзвичайно зростає нерівність між владними магнатами і залежною «черню»; що газети, радіо і телебачення монополюють невеликою групою «владної еліти» [11]. На основі даного бачення соціокультурних змін, Сорокін обґрунтував свою знамениту теорему флуктуації, згідно з якою циклічні коливання суперсистем за невиявленою ритмічною регулярністю детермінують флуктуації суспільств між прогресом і регресом, розвитком демократичних свобод і авторитаризмом, мирним періодом і військовим, революційним і еволюційним і т.д. Зміни відбуваються в певному кількісному і якісному напрямку, поки не буде досягнута «точка насичення».

Використавши методологію П. Сорокіна, розглянувши флуктуації свободи в сучасних умовах, на фоні пандемії, ми сформуваємо уявлення, що флуктуації відбуваються в наступних амплітудах:

- «свобода і анархія» (відсутність контролю особистості з боку інститутів права, політики, релігії чи культурно-духовної сфери приводять до всюдозволеності і втрати контролю над ситуацією);
- «свобода і страх» (особистість в умовах відкритого інформаційного суспільства отримує лавину інформації, яка викликає страх екзистенційний та страх за своє майбутнє та майбутнє людства(глобальні проблеми людства));
- «свобода і необхідність» (здатність до «моральної» поведінки, за І. Кантом, здатність керувати своєю поведінкою і узгоджувати її з діями інших людей)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Процес узагальнення існуючих філософських, психологічних, соціологічних та педагогічних аспектів проблеми свободи в теорії особистості – одне з найактуальніших завдань викликаних інтересом до людської індивідуальності, до людського фактору. Суспільний прогрес обумовлюється розвитком людської особистості, удосконаленням її здібностей, прагненням розширити свої можливості. На протигагу цьому процесу – занепад суспільства визначається деградацією людини, паралічем її суспільної і особистісної діяльності.

Діалектика набуття свободи особистістю та розвитку соціальної системи, знаходить своє відображення не тільки у позитивних, але й в негативних стереотипах необхідностей, у єдності змінного та стійкого, динамічного та стабільного. Боротися з проявами негативних стереотипів – це максимально повно виявляти суспільний демократизм, що дозволить отримати найкращий результат для вільного удосконалення особистості.

Ми дослідили флуктуацію як збудження соціокультурного середовища, викликане зовнішніми та внутрішніми, латентними її факторами і тому непередбачуване і непрогнозоване за своєю суттю. Флуктуації свободи особистості в сучасному суспільстві спостерігаються у різні історичні періоди, особливо посилюються в період трансформації, змінюючи все навколо себе.

Список використаної літератури

1. Атаманюк З. М. Свобода як фактор соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 316 с.
2. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Одеса : Астропринт, 2006. 400 с.
3. Борінштейн Є. Р. Виктимізація личности в современном обществе в условиях пандемии коронавируса/ Борінштейн Е.Р. *Матеріали XVIII Всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Освіта та соціалізація особистості»*. Одеса : ПНПУ імені К.Д.Ушинського. С. 3-5.
4. Воронкова В. Г. Синергетична методологія аналізу соціального управління. *Збірник наукових праць. «Гуманітарний вісник запорізької державної інженерної академії»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zprgvgzdia/2009_36/pdf_36/visnik_36_3.pdf
5. Гандзюра В. П. Екологія: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. К. : ВГЛ «Обрії», 2008. 356 с.
6. Давидов О.С. Квантова механіка: підручник. Київ : ВД «Академперіодика», 2012. 708 с.
7. Крюкова І. О. Суспільно-економічні аспекти синергетики. *Економічний часопис XXI Суспільно-економічні аспекти синергетики*. 2010. № 5-6. С.53–57.
8. Квітка С.А. Соціально-політичні аспекти теорії «довгих хвиль»: цикли політичної активності у взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 1-2. С. 12-23.
9. Мельник Л. Г. Методологія розвитку: монографія. Суми: Університетська книга, 2005. 602 с.
10. Підхормний О.М., Рудик О.Р. Перспективи використання теорії катастроф у дослідженні економічних криз. *Культура народів Причорномор'я*. 2008. № 126. С.84–87.
11. Sorokin, P. (1959). *Social and Cultural Mobility*. New York: The Free Press. URL: https://ia904704.us.archive.org/13/items/in.ernet.dli.2015.275737/2015.275737.Social-And_text.pdf

FLUCTUATIONS OF INDIVIDUAL FREEDOM IN MODERN SOCIETY

Zoia Atamaniuk

*State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,
Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
Staroportofrankivska St., 26, 65020, Odesa, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7299-409X>*

The article examines freedom as the ability to make the right choice and act of one's own free will, which primarily depends on the content of the inner spiritual world of a person. Freedom for an individual is, first of all, the ability to make a choice and bear responsibility for it. The purpose of the article is to study the fluctuations of personal freedom in modern society. Our study is primarily concerned with the socio-philosophical field of extrapolation. We have collected definitions of fluctuation in various sciences. The prerequisite for using the theory of social self-organisation was the idea that social, cultural and psychological phenomena are closely related to each other through the focus on the processes of social

self-organisation that arise due to the nonlinearity of social space and in which the motivation of human behaviour often has its origins beyond its conscious control. In the history of socio-philosophical thought, the understanding of the direction of social processes is represented by two diametrically opposed points of view – progressive (evolutionary) and anti-progressive (anti-evolutionary) attitudes. By focusing on the evolution of complex systems and revealing the mechanisms of emergence of the new, synergetics offers the scientific community an understanding of development as "order out of chaos". The social system is unstable during socio-cultural transformations. We define fluctuations as fluctuations in the socio-cultural environment caused by external and internal, latent factors, and therefore unpredictable and unpredictable in nature. Fluctuations in personal freedom in modern society are becoming permanent, as society is rapidly, often haphazardly, transforming, changing everything around it. The dialectic of the acquisition of freedom by the individual and the development of the social system is reflected not only in positive but also in negative stereotypes of necessities, in the unity of the variable and the stable, the dynamic and the stable. To fight against the manifestations of negative stereotypes is to manifest social democracy to the fullest extent possible, which will allow obtaining the best result for the free improvement of the individual.

Key words: freedom, individual freedom, society, fluctuations, socio-cultural fluctuations, social self-organisation, synergy.